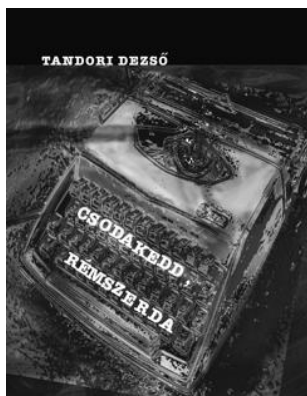

Egzisztencia-tapasztalatok

TANDORI DEZSÓ CSODAKEDD, RÉMSZERDA CÍMŰ KÖNYVÉRŐL

**Tiszatáj Könyvek
Szeged, 2010
356 oldal, 2950 Ft**

Tandori Dezső hosszú, s ha megítélhetem, mély esszét írt *Világok határán* című, a Kalligramnál megjelent könyvről. Ezt a tényt azért szögezem le a mostani írás kezdetén, mert Tandori-olvasatom kapcsán egyetlen pillanatig sem akarom leplezni személyes érintettségemet, leginkább azonban azért, mert Tandori Dezső legújabb könyvét csakis az említett írás felől tudom olvasni. Annyit azonban mindenképpen meg kell jegyeznem, hogy ebben az olvasatban Tandorinak nem a könyvvel kapcsolatos tételei vezetnek, hanem írásának azok a megjegyzései, amelyek ön maga világhoz is teret nyitnak, ugyanakkor egyetlen pillanatra sem tagadom, mert nem is tagadhatom, hogy könyvemnek a Tandori-világ felől kinyíló olvasata számomra élményt adó, gazdagító hatású volt.

De nézzük annak az írásnak a Tandorira visszautaló mozzanatait. Elsőként az ikerkönyv kifejezés említése kapcsán találkozunk a szerző közbevetett megjegyzésével:

„Ikerköny, ez az alcíme az 'albumnak'. De itt e sorok írója is ikrezik erősen. Olvasóm, nem mentegetőzés, de igen hamar el akarom mondani: rólam is lesz szó a végén. Vagy közbevetetve is már”, s ezen a ponton önnön világhagyott-állapotáról iktat be a szövegbe egy betétet, melyet így összegez: „Van hát kapcsolódásom”. A következő tétellel visszautal Laktatlan Sziget című könyvemre, mondván: „Régebbi Fűzi-könyvekből a sziget-motívumot is elővettem, s ahogy magam ezt a 'Mindenki sziget!' változatra váltottam (az angol költő nyomán), ahol is egy adott keretben minden szigetegység határvonalal különül el rögtön a másikatól, de ez hangsúlyos, hogy rögtön! Tehát mégse sziget senki?” Nem alkalmazok törést, folytatom a szöveg idézését: „Aztán a határ. Mit mond Wittgenstein? Nem idézem a Traktátus pontos tételszámát, megnézni! Idéztem eleget: szubjektumunk nem a világ, csak a világ határa. Mint a falu, város, megye stb. táblája jelzi az országúton, áthúzva a helynév, kifelé menet, de jövet nincs áthúzva. Ennyit a határokról.” Megyek tovább, a jäték következik, „Ó, hányszor 'sajnálta le engem' egyrészt a házi bajnokság 'mániája' miatt, s hogy medvék, madarak stb. a klubok, én már 3-szor 20 klubnál tartok...”, hosszú összefoglalást olvashatunk Tandori mindenki által ismert játékszenvedélyéről, aztán a realitás és elvontság kapcsolódásának kommentálása következik, egészen az összefoglalásig: „Érezgetem megalapozva lassan kialakult kölcsönösségeinket Fűzivel”.

Hátha valaki szükségesnek találja, ezért ismét leszögezem, azt, amit idéztem, Tandori világának bemutatása szándékával idéztem. (Máskor, máshogy magamnak is, miért ne, de

az most nem ide tartozik.) A kölcsönösségeink átnövesztését önmaga világának irányába a magam idézési szándékával egybehangzóan meg is teremti: „Cinikusnak veszik, ha azt mondom: ha nem fenyegettetéseimről beszélek, unalmas nekem az érintkezés, mert mindig ugyanarról beszélünk: nem az én egzisztencia-létezésemről”. S ha már az átmenetről, az írástól a könyvhöz vezető átmenetről beszélek, akkor még két újabb idézet, az egyik az írásból, a másik a könyvből. Az írásból: „Mi az egzisztencialista? Ugyanúgy van, hangzik válaszom, mint mások, csak ezt folyton még mondja is.” S a könyvből: „Mi az egzisztencializmus? Ezt kérdeztem tanárnömtől, Nemes Nagytól, mint diák, jaj, fiacskám, ezt felelte, ezt roncok és daliák egyképp kérdezik s a válasz... jó, ha megtudod, nekem szintén mondd el, érdekelne, szívem, fiam, gyermekem.” Szép, mondanám az idézettekre, az első szellemességére, Tandorinál a vibrálás egyébként is gondolat-villanásokkal jár együtt, s a Nemes Nagy Ágnes-történet mély őszinteségére, nem beszélve kapcsolódásukról, de régóta tudjuk, én legalábbis azóta, hogy Panek Zoltán e tárgyban mérvadó *A földig már lépésben* című regényét olvastam, hogy az élet nem két mondat szintjén...

Tandori egyébként sem definiálja azt, amit ír, az áradással fordulna szembe, ha így tenne (hadd jegyezzem meg, mielőtt végleg kilépnék ebből az írásból, igaz, nem fogom megtenni, én sem valamit írtam, amikor a könyvem írtam, csak írtam azt, amit éppen írnom kellett), ezért nagyon vigyáznunk kell, ha immáron a mostani kötetnyi prózáját jellemezni akarjuk. A támpontok a már idézettekben is adódtak: az egzisztencia-lét, az állandó vibrálás a konkrét és az általános között, a sziget-létbe való visszahúzódás és az abból való kitörés, az állandó határokon való járás, műfajként a kötet szerkesztője, Tóth Ákos által megnevezett evidencia-történet, s a Tandori-próza szabad áradása. A megtervezetten szabad áradás. Az áttekinthetetlenül gazdag életműben ugyanis ott rejlik a megtervezettség, ahogy ebben a kötetben is. Hosszú évek alatt formálódott (még mindig az írásban benne lévőként mondom, szerkesztőként magam is találok jó néhány darabjával), s miközben kötetek sora formálódott, közben ez is. A már említett áradás. Az írások folyamot alkotnak, miközben önálló darabként is léteznek. A mostani kötet megkülönböztető jegye, még akkor is, ha a könyv meghatározására, akárhova való besorolására, polcra, rekeszbe való elhelyezésére nem törekedhetek, a sors minden korábbinál gyakoribb említése. Elsőként a rémszérdára utalok, aztán magára a sorsra. „Sorsunk-e a sors... – kérdezi, s kommentálja is a kérdést, Tandori gondolkodástörténeti helyét ez a kommentár mutatja a legpontosabban –, mely, mint tudjuk, össze van torlódva... bizony, messze került a József Attila-féle helyzetiség a Petőfi-félettől (sors ott tért nyitna, kérik), holott a hitelesség közel azonos. Hanem hát ez nagyon érdekes dolog, és a sorsnak különös tulajdonsága. Ha túl komolyan vesszük, hogy sors, mintha babonaságba esnénk. Meg vagyunk átkozva... na, ugye, bejött, ez lett... ha meg nem vesszük, miért vesszük fel a fogalmát egyáltalán.” Maradva Panek Zoltán megállapításánál, hogy az élet és a mű kérdései nem két mondat szintjén kapcsolódnak egymáshoz, meg kell állapítanunk, hogy a sors kifejezés a korábbiaknál jóval gyakrabban tűnik fel ebben a kötetben. *A(z) írói* „sors” című írásában a sors különböző, személyességhez kötődő értelmezéseit adja, a rákövetkező írásban pedig ezt a gondolatmenetet így összegzi: „Eljutottunk tehát odáig, hogy a radikalizmus NO egyenlő a sors felismerésével, amihez hozzá kell tennem, hogy tessék mindig magyarul beszélni, itt a 'nem' helyett az én kedves NO-m félreérthetővé teszi. Hagyom. Tömören: 'radikalírisa' ma nem lehet számítani. Vicinálírisa csak (helyi érdekű, mint vasút)...”

Ha könnyű definíciókra szánnánk el magunkat, akkor Tandori kérdésfeltevései kapcsán egzisztencializmust ugyanúgy emlegethetnénk, mint moralizmust. Válaszaiban azonban minden behatároltságból kisiklik, csak egy példát idézek erre. „Hogyan éljük? Az alapkérdés – mondja, s azonnal következik az önmagára vonatkoztatott válasz –: Az iméntiek kicsit sivarak ehhez képest. (Totyit leszámítva.) Természetesen jó, ha az undercover haver nem hagy a sok tonnás tűzoltóautó alá lépni, mint ez egy éve így akkor megúszódott. Nyilvánvaló, hogy az eszményi (iparműv. tökélyre? megcsinált) szerkezeti tisztaságú könyvedet is nehéz kiadnod. Rosszak a tapasztalataid. Nem illik a szerkezetbe. Ezt is hagyd. Az alapkérdés a ’hogyan élj’. Lassan hízni kezdte. Esztétád fő-fő igazsága veled kapcsolatosan: hol meghízik, hol lefogy”. Aztán bekezdésekkel később újra: „A hogyan éljek? kérdéséhez: Kafka. Aki hazaér, aztán szobájában egyszerre kihál az iménti világ-közi-elevenség, ahogy mindenhez, ismétlem, köze volt, ld. a kis írást nála. Pedig még a vendég-lőzene is beszűrődik. Életem valamikor-régbe ment át.”

Láthatjuk, nincs semmi moralitás, nincs életrecept, nem mondja meg, hogyan kellene élnem, ahogy önmagának sem mondja meg, hogy hogyan kellene élnie, mert nem tudja, nem is akarja tudni, hogy hogyan kellene élnie. Amit ír, s ahogyan írja azt, amit ír, azzal mégis kitölt, rákérdeztet mindarra, amire rá tudok kérdezni. (Mert Tandori önmagára is rákérdez. Egyetlen példa, újra: „Örülök, hogy – annak ellenére, hogy nem egészen azon múlt! Alkatomon is múlt, azon, hogy ’melyik lóra tettem’ – megírtam ezt; nekem nem kellett ehhez semmilyen újabb évszám. Egyrészt megvagyok ma is egész elviselhetően (majd kevesebb karajt eszünk, az is drágul, a sör elhagyásával rengeteget spóroltunk, kutyánk se berni pásztor vagy doberman, ld. hús), szép csöndesen nyomorodom el, de talán kibírom. Minden év nekem dolgozik, múlva. Ki ne szúrj velem, sors haver.”)

Az írások szövetét megmutatni akaró idézetek talán jelzik a Tandori-próza(?) -esszé (?) -„szépírás se” (TD) hangsúlyváltozásait, de nem az egésznek a megváltozását. A Tandori-világ a kor, az irodalom, filozófia, művészetek, stb. iránti hihetetlen érzékenységből és a jelzett érzékenység „kiszüléseiből” építkezik. Ha a mostani kötet írásainak szövetét egészében akarnám érzékeltetni, akkor többek között utalnom kellene a számos hihetetlen érzékenységről tanúskodó irodalmi megállapításra is. Ezek közül most csak párat idézek. Az egyik: „Kell valamit kezdenem e mű-és-világ témával is. Ah, Ottlikkal megismerkedhetvén Nemes Nagy Ágneséknál 1956–57-ben, a nagy témák egyike az volt, honnan tudja ’hőseiről’, a cselekményről a regényíró azt, amit tud, s amit ekképp megír?” A második, a *Század-szépírás*ban olvasom-olvastam, valamikor még kéziratban is: „Az én írásom nem készült volna el, ha bármi mód hatni akarnék vele. Ahogy Mészölytől tanultam, lelki higiénia.” A harmadik, ez is kéziratból él az emlékezetemben: „Ő, Karinthy Frigyes kezdte a legmegdöbbentőbben feldolgozni a századot, a huszadikat. Olvassuk el verseit! Kosztolányi lett mára mégis az evidens nagyság, az a Kosztolányi, aki esetleg a szív-értelem-elíttség kommerszéneke is nevezhető. (Borzalmat mondtam, mert Márai etc.?)”. Azzal a tudattal idéztem ezt, azt hiszem egyetértően, hogy a huszadik század egyik legfontosabb magyar szöveg-együttesének Márai *Naplóit* gondolom.

Mindezek mögött, az idézett és nem idézett vélemények, állásfoglalások mögött ott rejlik Tandori Dezső alighanem kikezdehetetlen kortapasztalata. Akkor, amikor hosszan gondolkodunk, s még többet írunk arról, hogy milyen változások zajlottak le akár a mi életünkben, a bennem ugyancsak kézirat-élményként élő sorokat szoktam idézni, úgy értve

azokat, ahogy Tandori Dezső is, nem rövidre zárva, csak a politikára vetítve: „Nem a rakodópart alsó kővén ültem tehát, hanem a buszmegállóban álltam. És beugrott ez. Az ántivilágban volt alku, s annak jegyében az emberek tömegei megalkudtak. Ma nincs alku, eleve meg kell alkudni, (pl. ezzel). Nem hazánkra értem ezt, nem az egymást váltó kormányzatok rendjére, hanem a világnak az ő rendjére, sajnos, mese nincs.”

Ha Tandori Dezső egzisztencialista léttapasztalatára gondolok, akkor legtöbbször ezekre a mondatokra gondolok.

Füzi László

